

ԱԽԱԳ ԱՐՔԵՊՍ. ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ

Առաջնորդ Իրաքի Հայոց

ԱՊՈՒ ՀԱՄԸՏ ԱԼ-ՂԱԶԱԼԻ

ԵՒ «ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇԸ» ԳԻՐՔԸ

Միստիցիզմի (Mysticism) կամ խորհրդապաշտ դպրոցի հիմքը կը հանդիսանայ այն հաւատը, զոր մարդ արարածը կը տածէ գերբնական ուժերու նկատմամբ: Այսպիսի մտածելակերպ ունեցող միստիկներու (Mystics) համար ծէսերը միջոց են խորհրդաւոր իրականութեան հետ (օր. Աստուծոյ հետ) հաղորդակցում հաստատելու: Միստիկ իմաստասէրներու ճանաչողութեան բարձրագոյն ձեւը «հոգեւոր փորձն» է: Ըստ այս հոգեւոր փորձի, Աստուած կը նկատուի աշխարհի առաջնահիմք ճշմարտութիւնը:

Միստիցիզմը կամ խորհրդապաշտ հայացքը եւ հոգեւոր փորձը իր անդրադարձը ունեցաւ նաեւ Իսլամութեան վրայ: Իսլամութեան մէջ կրօնա-միստիկական ուսմունքը սկիզբ առաւ 9-րդ դարու ընթացքին: Որպէս հոսանք կամ շարժում այն կրեց Սուֆիզմ (Sufism) անուանումը, Արաբերէն սուֆ, բուրդ բառէն յառաջացած:

Արաբական եւ իսլամական փիլիսոփայական մտածողութեան մէջ Միստիցիզմը զԱստուած կ'ընդունի որպէս միակ ճշմարտութիւնը, իսկ աշխարհի իրերն ու այլազան երեւոյթները՝ իբրեւ արտազեղում (Emanation):

Միստիկ իմաստասէրներու կեանքի բարձրագոյն նպատակն է մարդկային հոգիի միստիկական միացումը Աստուծոյ հետ: Միստիցիզմի աշխարհայացքին վրայ կարեւոր ազդեցութիւն գործեց ճոր Պլատոնական (Neoplatonism) դպրոցի հիմնադիր Պլոտին (205-270) իմաստասէրը (Plotinus): Ըստ այս փիլիսոփային, Տիեզերքի ընթացքը սկիզբ կ'առնէ անարտայայտելի եւ անըմբռնելի աստուածային առաջնամիակ սկզբնապատճառէն, որուն առաջին արտաճեղումը կամ արտազեղումը Տիեզերական միտքն է, յետոյ աշխարհի հոգի, այնուհետեւ եզակի հոգիներ, եզակի մարմիններ, մինչեւ միւր: Ըստ

Պլոտինի, մարդկային կեանքի նպատակն է բարձրանալ ու հասնիլ առաջնամիակին:

Նոր Պլատոնական աշխարհայացքը իր ազդեցությունը գործեց իսլամ եւ Արաբ փիլիսոփայական մտածողութեան վրայ: Ալֆարապի (870-950) եւ Իպն Սինա (980-1037) Փիլիսոփաներուն համար առաջնամեակ եւ արտագեղում տեսությունները համընթաց նկատուեցան իսլամութեան հաւատալիքներուն: Ըստ իրենց, առաջնամեակը կարելի է փոխարինել Աստուծոյ գաղափարով, իսկ աշխարհի յոչեից ստեղծումը (Creation ex nihilo)՝ արտագեղում ընթացքով:

Դասական կամ ուղղադաւան իսլամութեան համար վերոյիշեալ տեսությունները անընդունելի էին, զի կը հակասէին Դուրանի ուսուցումներուն, Մարգարէի կողմէ հաստատուած կարգաց եւ կանոնաց՝ համաձայն իր յայտարարութեանց եւ գործընթացքին եւ այս երկուքէն թխած օրէնքներուն:

Եթէ մէկ կողմէ դասական իսլամությունը ենթարկուեցաւ իսլամ Փիլիսոփաներու յառաջ բերած նոր գաղափարներուն, որոնց հիմքը յունական իմաստասիրութեան հանճարն էր, ինչպէս պիտի կատարուէր արաբական փիլիսոփայութեան վաղ շրջանի Մութազիլիթներու=Մէկուսացածներու բանական աստուածաբանութեան ճանապարհով՝ աշխարհայացք մը, որը դուրս եկաւ զուտ կրօնական շրջանակներէն, միւս կողմէ քաղաքական անկայուն վիճակներն ու աղանդաւորական բազմատեսակ միտքեր պղտորեցին իսլամ հաւատացեալներու ուղղադաւան իսլամիզմը:

Ապու Համըտ Ալ- Դազալին ծնած է ի Պարսկաստան, Խուրասան նահանգի Թուս քաղաքին մէջ 1058 թ. եւ այնտեղ ալ մահացաւ 1111 թ.: Ան դասաւանդեց Պաղտատի Նիզամիյա բարձրագոյն վարժարանին մէջ Նիզամ Ալ-Մուլք Սէլճուք նախարարի օրօք: Իր աշխատասիրությունները կարելոր չափով հակազդեցութիւն էին ընդդէմ մինչեւ իր ժամանակը կատարուած շեղումներուն: Ալ-Դազալին ինքզինք նկատեց որպէս բարեկարգիչ իսլամութեան: Այս հեռանկարով ան գրեց իր ծաւալուն աշխատասիրությունը «կրօնական գիտութեանց վերակենդանացումը», որը կը բաղկանայ 4 մեծկակ հատորներէ, ամէն մէկ հատոր իր մէջ պարունակելով 10 գրքեր:

Յոյն եւ իսլամ փիլիսոփաներուն դէմ Ալ-Դազալիի պայքարը գաղափարական էր: Ապացուցելու միտումով իրենց՝ Պլատոնի, Արիստոտելի, Պլոտինի, Ալ-Ֆարապիի եւ Իպն-Սինայի միտքերու

տրամաբանական կառույցի տկարությունները, Ալ-Ղազալի գրեց «Փիլիսոփաներու անհեթեթությունը» հատորը:

Ինչ կը վերաբերի «Գործունեության չափանիշը» գրքին, այս հատորը Ալ-Ղազալիի գրական կեանքի մօտաւորապէս վաղ շրջանին կը պատկանի: Ան կը միտէր յստակացնել իսլամ հաւատացեալի մարդկային արարքներուն չափանիշը: Ի՞նչ պէտք է ըլլայ իսլամ բարեպաշտ մարդուն բարոյական որոնումը, իսլամ անհատը ինչպէ՞ս պարտի ապրիլ իր կեանքը:

Ըստ Ալ-Ղազալիի, կեանքի նպատակն է հաղորդ ըլլալ Աստուծոյ ներկայութեան հետ: Այս իրագործելու համար իսլամ անհատը պէտք է զսպէ եւ սանձէ մարմնական հակումները եւ ապա իր ճանաչողական եւ հոգեւոր ուժերը զարգացնէ: Այս ճանապարհին՝ իսլամ անհատին օրինակ կրնան ծառայել իրենց մարգարէն եւ սուֆիները, որոնք, ըստ Ալ-Ղազալիին, յաջողած են մարդկային արարքներու վերոյիշեալ գործընթացին մէջ: Ահա թէ ինչու ինք, թողլով աշխարհիկ կեանքի իր յաջողութիւնները, որդեգրեց սուֆի կեանքն ու ապրելակերպը:

Մեր թէզի վերնագիրն է՝ «Ապու Համըտ Ալ- Ղազալիի բարոյական որոնումը ինչպէս ուրուագծուած է «Գործունեության չափանիշը» գրքին մէջ»: Այս գիրքը հետաքրքրական է քանի մը պատճառներով.-

1. -Պնտոնական եւ Արիստոտելեան փիլիսոփայութեան՝ իտէալիստական, բնագիտական, տրամաբանական եւ բարոյագիտական հարցերու իրացումը: Ալ-Ղազալին սոյն հարցերը կը քննարկէ յունական փիլիսոփայական մտածելակերպի եզրերով եւ ըմբռնումներով:
2. -Պատկեր մը կը յայտնէ այն օրերու Ապասեան Խալիֆայութեան մէջ տիրող կրօնական եւ փիլիսոփայական մտածելակերպի, աղանդներու գործած աւերը ուղղադաւան իսլամութեան նկատմամբ եւ Ալ-Ղազալիի քննադատութիւնը այդպիսի շարժումներու:
3. -Սուֆիզմի որդեգրած ընթացքը որպէս միասնական հոսանք:

Մեր թէզը ի՞նչ նպատակներ հետապնդեց

Ա.- Անգլերէնի թարգմանել «Գործունեության չափանիշը» գիրքը եւ տողատակ լայն բացատրութեամբ պարզաբանել ու յստակացնել

նշումն անունները, կրօնական դպրոցները, դասական հոսանքները, իսլամական Աստուածաբանության ըմբռնումները եւ փիլիսոփայական եզրերը:

Բ.- Ապացուցել, որ «Գործունեության չափանիշը» գիրքը Ալ-Ղազալիի գրչին կը պատկանի, զի կը կարծուի, որ սոյն աշխատութիւնը Ալ-Ղազալիի վերագրուած է, սակայն մեծաւ մասամբ իր հեղինակութիւնը չէ:

Գ.- Ցոյց տալ, որ «Գործունեության չափանիշը» գիրքը հիմք ծառայեց ապագային գրուելիք «Կրօնական գիտութեանց վերակենդանացումը» ծաւալուն հատորներուն՝ իբրեւ ասոր ուրուագիծը:

Ապու Համըտ Ալ-Ղազալիի որոշ հայացքները 500 տարիով կանխեցին փիլիսոփայութեան, նոր շրջանի հիմնադիր նկատուող Ռէնէ Եկարտի (Rene Descartes, 1596-1650) որդեգրած մեթոտը: Ֆրանսացի այս իմաստասէրը արտայայտած էր այն գաղափարը, թէ ճանաչողութիւնը որպէսզի աւելի հիմնաւորուի, եւ իմացութեան հաւաստի սկզբունքները բացայայտուին, պարտ է մտածող մարդուն նախապէս կասկածիլ ամբողջ առկայ գոյութեան մասին: Ալ-Ղազալին իր «Գործունեության չափանիշը» հատորը կ'եզրափակէ հետեւեալ տողերով.

«Կասկածներն են, զորս կը հասցնեն ճշմարտութեան: Այն անձը, որ չի կասկածիր, չի տեսներ, եւ ան, որ չի տեսներ, չի հասկնար, եւ ան, որ չի հասկնար, կը մնայ կուրութեան եւ մոլորութեան մէջ»:

Եթէ ոեւէ անձ փափաքի գաղափար մը կազմել Ալ-Ղազալիի մասին, իրեն պիտի թելադրէինք կարդալ հեղինակի ինքնակենսագրական փոքրիկ երկը, զոր կը կրէ «Այն, որ կ'ազատագրէ մոլորութենէ» վերնագիրը:

Սոյն Ուսումնասիրութիւնը ներկայացունցաւ՝
Պ.Հ.Ե.Ե. Միութեան 6-րդ Գիտական-
Մշակութային Համագումարին
Պաղտատ, Ծաբաթ, 1 Մայիս, 1999